

JEROEN VAN DEN BIGGELAAR

DE LELIJKE JAREN ZEVENTIG

MODERNE ARCHITECTUUR, PUBLIEKE PERCEPTIE EN DE VROEGTIJDIGE SLOOP VAN VIER PRESTIGIEUZE PROJECTEN

Houten (Unieboek|Het Spectrum) 2018, 192 pp., ill. in zwart-wit,
ISBN 978 90 0036 418 3, € 14,99

Enkele jaren terug maakte het programma *De slag om Nederland* de tien lelijkste plekken van het land bekend, verkozen door een nationaal televisiepubliek. De eerste plaats was voor winkelcentrum Stokhorst in Enschede, met een bijzondere vermelding voor het Utrechtse Hoog Catharijne. Eerder zette de tv-rubriek 'De beuk erin' het Scheveningse Gevers Deynootplein boven aan een nationale slooplijst. Nadere inspectie leert dat deze locaties zonder uitzondering bedacht en ontworpen zijn in de jaren zeventig. Gefascineerd door de publieke afkeer van deze plekken schreef student Architectuurgeschiedenis Jeroen van den Biggelaar op basis van een bekroonde masterscriptie een prikkelende en uiterst leesbare monografie over vier beruchte gebouwen uit deze periode, te weten de uitbreiding van het Haagse stadhuis aan de Groenmarkt, het Amsterdamse Burgemeester Tellegenhuis oftewel Maupoleum, het eveneens Amsterdamse verzorgingshuis De Drie Hoven, en het Muziekcentrum Vredenburg in Utrecht.

Gemene deler in deze casuïstiek is de verdwijning of grondige aanpassing van de gebouwen. De casussen van Van den Biggelaar spelen tevens een hoofdrol in andere titels over falende Nederlandse architectuur, waaronder *Ooit gesloopt Nederland* van Jord den Hollander, *Lelijk gebouwd Nederland* van Jaap Huisman en *Kanjers en knoerten* van Koos Bosma en Frits Palmboom. Het zijn boeken die uitkwamen in de nasleep van het architectuurdebat dat Van den Biggelaar centraal stelt, en die in tegenstelling tot zijn monografie weinig afstand en academische diepgang kennen. Daarentegen wordt in *De lelijke jaren zeventig* iedere casus voorafgegaan door een geannoteerde biografie van de verantwoordelijk architecten, respectievelijk Piet Zanstra en Herman Hertzberger, en een grondige uiteenzetting over de opdrachtgevers, te weten het gezag, het kapitaal, de verzorgingsstaat en 'de stad'.

Naast een beter begrip van de publieke perceptie vraagt Van den Biggelaar vooral ook aandacht voor de ideeën achter het functionalisme en structuralisme, de twee belangrijkste architectuurstromingen in na-

oorlogs Nederland. Vorm en functie schijnen hier innig met elkaar verweven: het gezag en kapitaal van Zanstra wensten monumentaliteit, maar vooral ook goedkope en snelle bouwtechnieken, terwijl de verzorgingsstaat en de stad van Hertzberger uit waren op herbergzaamheid en het entameren van sociale interacties. Het boek is ingedeeld langs dezelfde lijnen, waarbij de eerste helft in het teken staat van bouwen voor welvaart en het tweede deel focust op bouwen voor welzijn. Deze diachrone benadering heeft als voordeel dat de lokale en maatschappelijke context steeds goed in beeld wordt gebracht, maar werkt soms ook repetitief. Immers, de vier gebouwen zijn omstreeks dezelfde tijd ontworpen en gebouwd, waardoor soortgelijke ontwikkelingen, gebeurtenissen en feiten achtereenvolgens in meerdere hoofdstukken aan bod komen.

Van den Biggelaar opent zijn inleiding met een trefend citaat van Gerrit Komrij, die Nederlandse architecten stevast wegzette als geldbeluste barbaren zonder enig gevoel voor esthetiek. Komrij's polemische aanvallen kregen gedurende de jaren zeventig evenzo felle reacties vanuit het vakgebied. De sensationele woordenwisselingen die Van den Biggelaar de revue laat passeren, doen de oudere lezer met weemoed terugdenken aan een tijd waarin dagbladen en vaktijdschriften met genoeg ruimte maakten voor het architectuurdebat. De relevantie van de gehele beroepsgroep stond ter discussie. Hoewel het bronnen corpus van vaktijdschriften een logische keuze lijkt, had Den Biggelaar iets langer mogen stilstaan bij het bereik van de discussies die hier plaatsvonden. Want kunnen we de polemieken tussen architecten en hun criticasters in deze tijdschriften gelijkstellen aan wat Van den Biggelaar 'publieke perceptie' noemt, een begrip dat eigenlijk alleen tot zijn recht komt wanneer de auteur publieksenquêtes aanhaalt? Vond het daadwerkelijke architectuurdebat niet plaats tijdens raadsvergaderingen of de demonstraties van de talloze actiegroepen die Nederland rijk was in de jaren zeventig? Bovendien betekent de focus op controverses dat de

auteur zelf ook niet helemaal loskomt van subjectieve karakterschetsen. Zo noemt hij sommige voorbeelden van naoorlogse architectuur in de inleiding terloops 'zielloos' en 'mistroostig'. Hoewel dergelijke waardeoordelen het narratief kleur geven, werken deze in een objectieve uiteenzetting van het architectuurdebat soms ook wat verwarrend.

Het taalgevoel van Van den Biggelaar, waarmee hij in 2015 de Erik Hazelhoff Roelfzema Jong Talentprijs in de wacht sleepte, is tegelijkertijd ook de grootste kracht van het boek. Met leesbaar plezier weet de auteur het architectuurdebat weer tot leven te wekken en een gezicht te geven aan de hoofdrolspelers. Het boek is rijk geïllustreerd met plattegronden en vogelvluchtperpectieven, maar het taalgebruik van Den Biggelaar is zo beeldend dat de lezer ook zonder had gekund. De voetnoten zijn op enkele pagina's dun gezaaid, bijvoorbeeld wanneer de auteur ingaat op de maatschappelijke context waarin het architectuurdebat plaatsvond. Dit laat onverlet dat een aantal uiterst relevante archiefvondsten zijn gedaan. Zo was Zanstra in weerwil van zijn reputatie uitgesproken romantisch over de vormgevende rol van de architect, en worden enkele sappige anekdotes opgediend over de warme banden van de architect met Amsterdamse vastgoedondernemers.

Misschien wel de belangrijkste les uit het boek is dat tussen droom en daad wetten en praktische bezwaren in de weg staan. Zanstra ontwierp in de tweede helft van de jaren zestig typologieën die zich schikten naar cityvorming en suburbanisatie. Zo was de schaal van het Maupoleum in Amsterdam toegespitst op een toekomstige stadssnelweg, niet op het fijnmazige stratenpatroon van de omliggende Jodenbuurt. Op het moment dat alle vergunningen waren verleend en de percelen in 1968 waren geruimd, was het idee van een grootschalige kantorenconcentratie in de binnenstad alweer achterhaald. Hetzelfde geldt voor de idealen van Hertzberger, die met zijn architectuur ruimte wilde maken voor het samenzijn van mensen. Zijn Muziekcentrum was een architectonisch antwoord op de cityvorming van Hoog Catharijne, maar ironisch genoeg bleek consumeren voor de Utrechtse een sociale activiteit dan cultuur genieten. Bovendien waren de vele nissen en hoeken in het cultuurpaleis geliefde verblijfsplekken voor daklozen en drugsverslaafden – een groep stedelingen waarmee weinig architecten aan het begin van de jaren zeventig rekening hielden. Zanstra en Hertzberger waren opvallend eensgezind in de verdediging van hun werk. Als een gebouw niet

werkte dan lag dat aan de politiek, ontwerpbezuinigingen of ingebruikname door een andere groep gebruikers dan oorspronkelijk voorzien, maar nooit aan de architect zelf. Zoals Zanstra vol zelfmedelijden terugblikte op de sloop van het Burgemeester Tellegenhuis: 'Het Maupoleum stond op de verkeerde plek en werd verkeerd gebruikt. Dat is wel erg frustrerend voor een architect.'

Van den Biggelaar lijkt de verklaring voor de veranderende publieke perceptie en uiteindelijke sloop te zoeken in de tekortkomingen en esthetiek van het gebouw. Hier en daar noemt hij wel andere redenen voor de teloorgang van de functionalistische en structuralistische scheppingen, maar in de conclusie dicht hij toch een belangrijke rol toe aan het *Volksempfinden*. De werkelijkheid was natuurlijk complexer. Want zijn deze gebouwen vooral ook niet (gedeeltelijk) gesloopt of verbouwd om meer dure vierkante meters bij elkaar te sprokkelen op binnenstedelijke locaties, en waren een vermeende lelijkheid en gebrekkige functionaliteit geen stropop-redeneringen waarmee bestuurders en ontwikkelaars lucratieve vastgoedplannen door drukten? Van den Biggelaar lijkt geen structurele verklaring te willen geven voor de verdwijning van gebouwen die vaak nog geen kwarteeuw oud waren, en noemt een complexe samenloop van sociaaleconomische en culturele omstandigheden als hoofdoorzaak.

Met *De lelijke jaren zeventig* is een belangrijk maar bovenal vermakelijk hoofdstuk toegevoegd aan de Nederlandse architectuurgeschiedenis. Het is spijtig dat een jong talent als Van den Biggelaar het vakgebied heeft verlaten. Zijn eerste en naar verluidt ook laatste boek smaakt naar meer, waarbij de architectuur(geschiedenis) en stedenbouw meer kritische en goedschrijvende collega's goed kan gebruiken. Terecht wijst de auteur in zijn conclusie op de esthetische herwaardering van de architectuur uit de jaren zeventig. Misschien moeten we ook eens gaan leren van de idealen uit dit turbulente en hervormingsgezinde decennium, zoals de pleidooien van Hertzberger en consorten voor betaalbare woningen en menselijke verzorgingstehuizen. Laten we hopen dat de opleidingen architectuur en stadsgeschiedenis in Nederland scripties blijven opleveren met eenzelfde leesbaarheid en zeggingskracht als die van Van den Biggelaar, dan ligt een vervolg op dit indrukwekkende debuut in het verschiet.

TIM VERLAAN